

A fenntarthatóság fogalma és lényege, a fenntartható fejlődés feladatai a világban és Magyarországon

(Vitaanyag – 2002. április)

**írta: dr. Gyulai Iván,
Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért, Miskolc**

szerkesztette: Hargitai Katalin
Magyar Természetvédők Szövetsége

borítóterv: Faragó Attila
Magyar Természetvédők Szövetsége

A kiadvány a Magyar Természetvédők Szövetsége megbízásából
a Környezetvédelmi Alap Célelőirányzat (KAC) támogatásával a
Holocén Természetvédelmi Egyesület házi nyomdájában készült.

© MTVSZ, 2002

E vitaanyag a fenntarthatóságról szól és célja szélesíteni, amennyire csak lehet, a társadalommal folytatott párbeszédet közös ügyeinkről. Ha nem beszélünk, nem formálunk véleményt a világ dolgairól közösen, nem alakulhat ki egyetértésen alapuló stratégia, cselekvési szándék és program. Rio+10 mérföldkő, alkalom a számvetésre, s alkalom a társadalmi párbeszéd felújítására, és remélhetőleg ébrentartására mindaddig, amíg nem születik megértés a fenntarthatóságról és közmegegyezés társadalmi fejlődésünk irányáról.

Tartalomjegyzék

I. MEGÉRTENI A PROBLÉMÁK GYÖKEREIT	1
II. MEGÉRTENI A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉST	2
III. JÓL ÉRTENI A FENNTARTHATÓSÁG ÜZENETÉT	4
1. A folytonos szociális jobblét megvalósulása	4
2. Az emberek alapvető szükségleteinek kielégítése, az erőforrásokból származó hasznok igazságos elosztása, az egyenlő lehetőségek biztosítása	7
3. A holisztikus gondolkodásmód, a szektorok közötti integráció	9
4. Az erőforrások fenntartható, eltartóképeség szerinti használata.....	11
5. A környezetminőség biztosítása.....	12
IV. A VILÁG FENNTARTHATÓSÁGA, AVAGY MIVEL MÉRJÜK A FENNTARTHATÓSÁGOT?	15
V. FENNTARTHATÓSÁGRÓL MAGYARORSZÁGON	17
VI. ELKÖTELEZETTSÉG A FENNTARTHATÓSÁG FELÉ	21
VII. JAVASLATOK A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS MEGVALÓSULÁSÁNAK ELŐSEGÍTÉSÉRE.....	22

I. Megérteni a problémák gyökereit

Az emberiség előtt álló kihívások nap, mint nap gyarapodnak, számuk és dimenziójuk növekszik. Alig három évtized alatt ismertük meg azokat a fogalmakat, amelyek az ismeretlenből kerültek be mindennapi szótárunkba. Globális éghajlatváltozás, ózonlyuk, AIDS, Csernobil, és társaik. A problémák gyarapodásával a társadalom terhei is növekednek. Olyan kiadásokat kell betervezni a költségvetésekbe, amelyeket korábban még el lehetett halasztani. Úgy tűnik, növekvő gazdasági jólétünk együtt jár környezeti és szociális terheink növekedésével, s létrehozott javaink növekvő hányadát kell visszaforgatnunk azok megoldására. De mi értelme a gazdasági növekedésnek, ha egyre több terhet és kockázatot vállalunk?

Még meg sem oldottuk a létező problémákat, máris bővítetten termeljük őket újra. Az átörökölt problémák azonban globális méretűvé terebélyesednek, s könnyen maguk alá temethetik az emberiség eddig elért eredményeit.

A problémáspirál

Anyagi jólétünk érdekében elhanyagoljuk tevékenységeink negatív környezeti és társadalmi hatásainak mérlegelését.

Környezeti és társadalmi problémák jönnek létre.

A gazdasági folyamatok negatív külső hatásait a társadalom fizeti meg, s nem az, aki a károkat okozza.

A társadalomnak költenie kell ezeknek a problémáknak az orvoslására.

A társadalom nem rendelkezik elegendő forrással a problémák kezeléséhez, illetve bizonyos problémákkal szemben tehetetlen.

A problémák fennmaradása növekvő gazdasági teljesítményeket igényel a növekvő költségek előteremtése érdekében.

A növekvő gazdaság bővítetten termeli újra a problémákat.

Az új problémák, a meg nem oldott problémákkal együtt még több erőfeszítést, erőforrás bevonást igényelnek, miközben növelik a környezeti terheket.

A problémáspirál eredményeként nő a szegények és gazdagok közötti különbség, a társadalom teherviselő rétegeinek egyre több költséget kell viselni, romlik a környezetminőség, degradálódnak a természeti erőforrások, csökken az ökológiai eltartó-képesség, a helyi környezeti problémák globális méretűvé terebélyesednek.

Mindezek veszélyeztetik a jövő generációk létminőségét, sőt az alapvető emberi szükségletek jövőbeni kielégítését is.

II. Megérteni a fenntartható fejlődést

„A fenntartható fejlődés a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől”.

(ENSZ – Közös jövőnk jelentés, 1987)

A fenntartható fejlődés a folytonos szociális jobblét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó-képességet meghaladó módon növekednénk. A növekedés azt jelenti, hogy nagyobbak leszünk, a fejlődés pedig azt, hogy jobbak. (A növekedés az anyagi gyarapodás következtében előálló méretbeli változást, míg a fejlődés a nagyobb teljesítőképesség elérését jelenti.)

(Herman Daly)

„A fenntarthatóság az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, a környezet és a természeti erőforrások jövő generációk számára történő megőrzésével egyidejűleg.”

„Transition to Sustainability” (átmenet a fenntarthatóságba) Világ Tudományos Akadémiáinak Deklarációja, Tokió, 2000.

Három, nagyon hasonló meghatározás, mégis lényeges, új szempontokat vetnek fel. Az ENSZ Közgyűlés által felkért Brundtland-bizottság eredeti meghatározása nem mondja ki a fejlődés célját és mértékét. Daly meghatározása egyértelművé teszi, hogy a fenntartható fejlődés célja a társadalom fenntartása, **hogy a társadalom fejlődése a folytonos szociális jobblét elérését jelenti.** Mindez azonban csak olyan mértékben és sebességgel valósulhat meg, hogy az ne veszélyeztesse környezetünk eltartóképességét. Az eltartóképesség szerinti erőforrás-használat nemcsak a környezet megőrzését, hanem a jövő nemzedékek igényeinek kielégítését is biztosítja.

A fenntartható fejlődést, mint kifejezést számosan vitatták és vitatják. Ellenzői szerint a fejlődés nem fenntartható. Ezért is született javaslat a fenntarthatóság kifejezés használatára. A fenntarthatóság mellett állt ki a világ 63 tudományos akadémiaja is. A fenntarthatóság elérését a széles néprétegek szükségleteinek kielégítésére, a környezet minőségének és a természeti erőforrások megőrzésének szükségességére, illetve a fenntartható fogyasztási mintázatok kialakítására alapozzák,

miközben hangsúlyozzák a tudomány szerepét és felelősségét a meglévő tudás széleskörű hasznosításában, a hiányzó ismeretek pótlásában, a fenntarthatóság elérésében.

A fenntarthatóság definíciójából látható, hogy **fontos különbséget tenni az emberiség szükségletei és igényei között**. A szükségletek a jogos igényeket jelentik, amelyeket mindenki számára ki kellene elégíteni. Pontosító kiegészítés a környezet és természeti erőforrások megkülönböztetése is. Nagyon fontos észrevenni a különbséget. **Környezetünk teljesítőképességének két fő komponense van**. Az egyik a **környezet minőségének** biztosítása, a másik **a természeti erőforrások** bősége. A fenntarthatóság egyszerre szól a környezet minőségének megőrzéséről, és az erőforrások fenntartható használatáról (hiszen azok biztosítják a következő nemzedékek életfeltételeit is).

A fenti meghatározások közösek abban, hogy mindegyikük rámutat a fenntarthatóság legfontosabb feltételeire. Ezek az erőforrásokkal való fenntartható bánásmód, az erőforrások eltartóképesség szerinti használata, a környezetminőség biztosítása, az erőforrások használatából származó hasznok igazságos elosztása, az indokolható emberi igények kielégítése a legszélesebb néptömegek számára. A környezet és fejlődés ügyének ilyen mérvű összefonódása sugallja a világ dolgainak rendszerszemléletű megközelítését, a problémák egy rendszerben való kezelését, s a szektorok felett átívelő, integrált intézményrendszert.

A fenntarthatóság legfőbb ismérvei

A folytonos szociális jobblét megvalósulása

Az emberek alapvető szükségleteinek kielégítése, az erőforrásokból származó hasznok igazságos elosztása, az egyenlő lehetőségek biztosítása

A holisztikus gondolkodásmód, a szektorok közötti integráció

Az erőforrások fenntartható, eltartó-képesség szerinti használata

A környezetminőség biztosítása

III. Jól érteni a fenntarthatóság üzenetét

1. A folytonos szociális jobblét megvalósulása

A fenntarthatóság célja tehát a folytonos szociális jobblét biztosítása. Ennek elérésében a gazdaság eszköz, a környezet pedig feltétel.

Nézetkülönbségek. Elmaradt paradigmaváltás?

A fenntarthatóságról, a fenntarthatósághoz vezető utakról sokan, sokféleképpen vélekednek.

A legfőbb vélemények:

- A fenntartható fejlődés a fenntartható gazdasági növekedésen keresztül biztosítható
- A fenntartható fejlődés a környezetminőségen keresztül biztosítja az ember létminőségét
- A fenntartható fejlődés az erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodást igényli
- A fenntartható fejlődés a szegénység leküzdésével, az erőforrásokhoz való igazságos hozzáféréseken keresztül valósítható meg
- A fenntartható fejlődés csak paradigmaváltáson keresztül valósítható meg

A fenntartható fejlődés a fenntartható gazdasági növekedésen keresztül biztosítható

Az OECD, „Az átmenet irányítása a fenntartható fejlődés felé” című tanulmányában a következőképpen vélekedik:

„Ahogy a 2000. év közeledik, a kormányok formálisan megállapodtak, hogy a „fenntartható gazdasági növekedésnek” fenn kell tartania azokat a környezeti erőforrásokat, amelyeken az összes emberi tevékenység alapul. Fenn kell tartania az emberi és társadalmi tőkét is.”

Ez a törekvés azon az ígéreten alapul, hogyha elsőször létrehozunk egy erős gazdaságot, az majd megteremti a feltételeit annak, hogy szociális és környezeti problémáinkat megoldjuk. Az eddigi gyakorlat azonban azt támasztja alá, hogy problémáinkat éppen annak a gazdaságnak a működése teremti meg, amely hasznainak maximálása érdekében félreterzi a szociális és környezeti szempontokat. Ha a gazdaság a működése közben nincs tekintettel a társadalmi és környezeti szempontokra, akkor marad a társadalom, aki majd, amennyire tudja, vagy hajlandó rá, megoldja a gondokat.

A másik aggály ezzel a megközelítéssel kapcsolatban, hogy úgy állítja be a dolgokat, mintha a gazdaság tartaná fenn a környezeti erőforrásokat, s nem fordítva. Ez tovább élteti azt a felfogást, amely szerint az ember uralja a természetet. Ebben a megközelítésben az a gazdaság, amely eszköz a társadalmi jólét kielégítéséhez, célá lép elő, s elsőbbségéhez nem fér kétség.

A társadalmi jólétet a gazdasági növekedéssel azonosító megközelítés népszerű, mert az emberek legtöbbször a világot anyagi javakban méri.

A fenntartható fejlődés a környezetminőségen keresztül biztosítja az ember létminőségét

Nagyon sokan úgy gondolják, hogy jelenlegi fejlődésünk jó úton halad, csupán a környezet elszennyezése, ezáltal a környezet minőségének csökkenése fenyegeti előrehaladásunkat. Ez a szemlélet a fenntartható fejlődést hajlamos azonosítani a környezetvédelemmel. A problémák megoldásához elegendőnek tartja, ha a gazdaság környezeti teljesítményét kijavítjuk. Azokra a megoldásokra helyezi a hangsúlyt, ahol a környezeti problémák megoldásán keresztül a gazdaság is nyer, illetve a környezet minősége is javul. Ez a jól ismert win-win (kétszer nyerni) megközelítés. Sajnos azonban nem minden probléma oldható meg ilyen alapon, a módszer ellenzői azt állítják, hogy könnyű leszedni a fáról az alacsonyan csüngő gyümölcsöket, de ki fogja leszüretelni a fa tetejét?

A fenntartható fejlődés az erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodást igényli

A fenntarthatósággal kapcsolatos újabb nézet, amely a gyakorlatban is kezd gyökeret verni, abból a meggyőződésből táplálkozik, hogy elegendő Bolygónk egy hányadával fenntartható módon bánni. Az osztozkodás a természetvédelmi területek kijelölésével kezdődött, s manapság egyre többet beszélünk az ökológiailag érzékeny területeken folytatható fenntartható gazdálkodásról. Ez a szemlélet Bolygónk maradék részén megengedi a nem fenntartható erőforrás használatot, s általában úgy véli, hogy a rossz erőforrás-használatot lehet egy kevés jóval kompenzálni.

A valóságban azonban, mivel a problémák egy rendszert alkotnak, nem vagyunk képesek izolálni a természet és az ember harmóniájának szigeteit, a globális problémáktól azok is szenvednek, akik semmit nem tettek azok létrejöttéért.

A fenntarthatóság ezen megközelítése összefügg a technokrata megközelítéssel is, amely úgy véli, hogy az emberi tudás, a technikai ismeretek bővítésével bőségesen tágítható az ökológiai rendszerek eltartóképessége.

A fenntartható fejlődés a szegénység leküzdésével, az erőforrásokhoz való igazságos hozzáféréssel keresztül valósítható meg

Ismeretes az a hihetetlen nagymérvű társadalmi polarizáció, amely a világban ma fennáll.

A világon megtermelt javak bőségesen elegendőek lennének ahhoz, hogy mindenki szükségletét kielégítsék, sőt, ha csak a tényleges szükségleteket kellene kielégíteni, a jelenleg igénybevett természeti erőforrások több mint 40%-át megtakaríthatnánk. Ennek a megközelítésnek is megvannak azonban a kérdőjelei.

Az összes állam egyötöde rendelkezik a világ bruttó társadalmi termékének 84,7%-ával bonyolítja a világkereskedelemet 84,2%-át birtokolja a belföldi megtakarítások 85,5%-át használja a kitermelt fa 85%-át a megtermelt fém 75%-át fogyasztja az energia 70%-át

Nyilván nem ad választ a növekvő népességre, másrészt arra sem, hogy a fejlődésnek nemcsak erőforrás korlátjai vannak, hanem a környezet minősége is meghatározó. Hiába termelnénk, fogyasztanánk kevesebbet, ha nem vigyáznánk környezetünk minőségére, és pl. toxikus anyagokat hoznánk létre.

Az a nézet, hogy a szegények is részesedjenek a fejlődés áldásaiból, nekik is joguk van az erőforrásokhoz, azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a harmadik világ meginduló fejlődése csak tovább terheli a környezetet, mind annak minőségét, mind pedig erőforrásait tekintve.

Radikálisok, paradigmaváltók

Ebben a felfogásban a fenntartható fejlődés egy új paradigma, amely átfogó és radikális változtatásokat követel a társadalmaktól. Nemcsak új termelői, de új fogyasztói mintázatokra is szükség van.

„Egyetlen probléma sem oldható meg abban a szemléletben, amelyben létrejött”

A. Einstein

A növekedés megállítása nélkül nem képzelhető el a probléma megoldása, így alapvetően támadja a fogyasztói társadalmak etikáját. Nyilvánvaló, hogy mindazokat az elképzeléseket, amelyeket külön-külön hangsúlyoznak a fenntarthatóság hívei, együttesen, integráltan kell alkalmazni. A kulturális, morális, etikai megfontolások mellé belép a szubszidiaritás elvéből fakadóan a globalizáló és minden más centralizáló hatalmi struktúra tagadása. Ennek helyébe a tájban, biogeográfiai területi egységek alapján önszerveződő, önigazgató társadalmi szerveződések lépnek, amelyek a gazdasági, társadalmi szükségszerűségek mentén szerveződnek nagyobb egységekbe.

2. Az emberek alapvető szükségleteinek kielégítése, az erőforrásokból származó hasznok igazságos elosztása, az egyenlő lehetőségek biztosítása

„A Föld ki tudja elégíteni mindenki szükségét, de nem tudja kielégíteni mindenki kapzsiságát.”

E. Fromm

A Föld társadalmi több szempontból is megosztottak. Közismert az észak – dél, a világ gazdagjainak és szegényeinek a szembenállása globális szinten, illetve az egyes országokon belüli problémák a társadalmi csoportok között, nemi, kisebbségi, korosztályi hovatartozás megkülönböztetése.

Az egyenlőtlenség felszámolása alapvető szükséglete a fenntartható társadalomnak. Ugyanakkor az egyik legkényesebb kérdés is, lényegesen kényesebb, mint pl. a technikai változások, hiszen már kialakult szokásokon kell változtatni.

Bár nyilvánvaló, hogy joga van minden népnek a fejlődéshez, azonban a gazdasági növekedésnek, a természettől ilyen módon és fokon folytatott erőforrás elsajátításnak nincsenek meg a természeti tőke fedezetei. Ennek az ellentmondásnak a feloldása a fejlődés átértelmezését teszi szükségessé.

A gazdagság és szegénység közötti ellentmondás sem oldható meg csupán a szegénység orvoslásával. A „Közös Jövőnk” jelentés a szegénységet állítja be a problémák okaként. S bár kétségtelen, hogy a szociálisan rászorulóknak kénytelenek saját környezetüket fosztogatni, azonban a gazdagok oldalán jelentkező erőforrás pocsékolás, a szükségleteket messze – messze meghaladó fogyasztás bőven felülmúlja a másik károkozását. Ennek az ellentmondásnak a feloldása nem képzelhető el az erőforrások hasznából származó javak igazságos megosztása, illetve az erőforrásokhoz való hozzáférés egyenlő lehetőségének biztosítása nélkül.

A különböző csoportoknak az egyes társadalmakon belül kialakult megkülönböztetése sürgős feloldást igényel. A megoldás egyik módja, ha ezeket a társadalmi csoportokat nem rekesztjük ki a társadalom ügyeinek intézéséből, csak azért mert etnikailag másak, nők, öregek, fiatalok, vagy, mert másként vélekednek.

Az egyes országokon belüli további egyenlőtlenség a területi fejlettségben megmutatkozó különbség. A regionalizáció, amely arra törekszik, hogy felszabadítsa a régiók belső tartalékait, és bekapcsolja azokat a globális gazdaságba, tovább fokozhatja a kialakult egyenlőtlenségeket, ha nem hoz létre egyensúlyt a szellemi javak, a tőke, a technológia, illetve az áruk ki- és beáramlása között.

Mindazok a feltételek, amelyek a kialakult egyenlőtlenségek megszüntetését igénylik, elsősorban etikai megfontolások tárgyát képezik, olyan új szabályrendszert, amely az emberek belső tulajdonsága.

Az új etika nem képzelhető el az egyes emberek értékrendjének megváltozása nélkül. Az egész társadalom feladata, hogy ezt az új rendet felállítsa, s hogy az egyes emberek szintjéig nyúljon a megoldás érdekében. Ennek eszközei a példamutatás, olyan társadalmi szabályok, szabályozók felállítása, amelyek nem mondanak ellent a fenntarthatóság szemléletének, továbbá az új etikának megfelelő nevelés, s a holisztikus gondolkodásmód biztosítása. Mindezek mellett lényegesen nagyobb teret kell engedni a szubszidiaritásnak, hogy a társadalom helyi szinten tudja ütköztetni és egyeztetni a különböző érdekeket, intézni saját ügyeit.

3. A holisztikus gondolkodásmód, a szektorok közötti integráció

A szektorszemlélet és a szétagolt intézményrendszer nem alkalmas a környezet és fejlődés összefüggő kérdéskörének kezelésére

Mit követel tőlünk a holisztikus gondolkodásmód? A következőket:

- **A fejlődés és környezet ügyeinek integrált megközelítését**
- **A szektorok felett átívelő intézményrendszert**
- **Az okozatok kezelése helyett az okok feltárását és megoldását**
- **A helyi és globális érdekek összehangolását**
- **A rövid és hosszútávú érdekek összehangolását**
- **A holisztikus látásmódra való nevelést**

1. A fejlődés és környezet ügyeinek integrált megközelítése

A Bizottság helyesen állapította meg, hogy a környezet és fejlődés ügyei összetartoznak, egy rendszert alkotnak, s egy rendszeren belül oldhatók meg. Az integráltság tehát nem azt jelenti, hogy minden szektornak megnézzük a környezeti vonatkozásait is, hanem társadalmi fejlődésünk ügyeit egy rendszerben kezeljük. Sajátos módon csak annyi változott, hogy megmaradtak a szektorok, s mellé helyeztük a fenntartható jelzőt. Ma ugyanúgy beszélünk fenntartható mezőgazdaságról, közlekedésről, iparról, mint korábban tettük, e jelző használata nélkül.

2. A szektorok felett átívelő intézményrendszer

A világ változásai összekapcsolják a gazdaság, a társadalom és környezet minden kérdését, amelyet eddig különállónak hittünk és úgy is kezeltünk. A rendszerben létező problémákat nem lehet továbbra is szétagolt intézményrendszerrel, különálló politikákkal kezelni. Új intézményrendszerre van szükség, amely képes biztosítani az elkülönült politikák, jogrendszer, szabályozási rendszer, ágazati gondolkodás integrációját. Ennek megfelelően szükséges az ágazati rendszer teljes szerkezetének átgondolása.

3. Az okozatok kezelése helyett az okok feltárása

A fenntartható fejlődéssel kapcsolatos egyik legfontosabb felismerés, hogy a problémák rendszer jellegűek, összefonódtak. Ha a dolgok egymással összefüggnek, akkor nyilván minden jelenségnek van oka, sőt az ok más összefüggésben okozat, amelynek szintén megvan a megfelelő oka. Minél inkább az okozatok szintjén nyúlunk bele az ok-okozati láncba, annál messzebb kerülünk a problémák megoldásától. A problémák okainak feltárása és megválaszolása ellenben azok megelőzését jelenti.

Rendszerszemlélettel gondolkodva tehát nem arról van szó, hogy képesek vagyunk-e technikai választ találni egy-egy létrejött probléma megoldására, hanem arról, hogy képesek vagyunk-e az okokat feltárni, s azok ismeretében a társadalom és a természet között új kapcsolatrendszert teremteni.

4. A helyi és globális érdekek összehangolása

Csak a holisztikus látásmód biztosíthatja, hogy megszűnjenek azok a „megoldási” gyakorlatok, amelyek a helyi problémákat a globális környezetre, a környezet minőségéről az erőforrásokra, egyik környezeti szféráról a másikra helyezik át.

5. A rövid és hosszútávú érdekek összehangolása

A fenntarthatóság az erőforrások tartamos használatát, ezért a tartamos gondolkodást igényli. A pillanatnyi érdekek kielégítése, a jelenben jónak látszó megoldások - a hosszútávú hatások meggondolása nélkül - csökkentik a fenntarthatósági kilátásokat.

6. A holisztikus látásmódra való nevelés

A környezeti válság megoldása és kezelése csak egy szemléletében megváltozott, tudatos társadalomban képzelhető el. Az analitikus ismereteken, a tantárgyakra bontó tudásanyagon nyugvó iskolarendszer nem alkalmas a rendszerszemléletű, világlátó társadalom felnevelésére.

A fenntarthatóságra való törekvés feltételezi az egész oktatási-nevelési folyamat ártértekelését céljaiban, módszereiben és tudásanyagában egyaránt. Az élet praktikus ismeretei, a konfliktusok kezelési módszerei, a globális ismeretek elenyésző helyet kapnak az oktatásban, nevelésben egyaránt. A környezeti válság, vagy a globális válságok ismertetésére legfeljebb az

iskolán kívüli nevelésben kerül sor, néhány lelkes pedagógus önszántából. Az oktatás azonban itt is a perifériás ismeretek átadásáig jut el, megismertet a válság tüneteivel, de egyetlen esetben sem jut el a problémák összefüggéseinek feltárásához, ezért a megoldás hogyanjához sem.

4. Az erőforrások fenntartható, eltartóképesség szerinti használata

A fenntartható erőforrás-gazdálkodás szükségletei:

- A fenntartható termelői és fogyasztói mintázatok kialakítása
- Az alkalmazkodott kultúrák megőrzése
- A helyi erőforrások hasznosításának elsőbbsége
- A környezeti rendszerek adottságainak megfelelő hasznosítás
- A stabilitás és a sokféleség megőrzésének biztosítása
- A körfolyamatokban történő rendezettség

1. A fenntartható termelői és fogyasztói mintázatok kialakítása

A fogyasztói és termelői mintázatokat is egy rendszerben kell kezelni, s messze nem elegendő csak a termelés technológiai oldalaira koncentrálni. A fogyasztói mintázatok átalakításának iránya az anyag- és energia-intenzív termékek és szolgáltatásoktól, az anyag- és energiaszegényen keresztül, a tudás és kultúra fogyasztásának irányába mutat.

2. Az alkalmazkodott kultúrák megőrzése

Azok a termelői és fogyasztói mintázatok, amelyek a környezethez való alkalmazkodás során alakultak ki, olyan viszonyrendszert teremtettek az emberek és környezetük között, amelyek mintát szolgáltathatnak a fenntarthatóság számára.

3. A helyi erőforrások hasznosításának elsőbbsége

A helyi erőforrások hasznosítása a helyi közösség és környezet viszonyrendszerében valósul meg, szervesen illeszkedik a közösség életéhez, lehetővé teszi a szerves kultúra folyamatosságát, a közösség együttműködését.

4. A környezeti rendszerek adottságainak megfelelő hasznosítás

A környezeti rendszereket azok átalakítása helyett, adottságaiknak megfelelően kell hasznosítani, oly módon, hogy az ne változtassa meg a környezet ökológiai jellemzőit. Az adottságoknak megfelelő hasznosítás a leghatékonyabb energetikai szempontból, kis kockázattal jár, eredményei hosszútávon kiszámíthatók.

5. A stabilitás és a sokféleség megőrzésének biztosítása

A biológiai sokféleség, a természeti erőforrások sokfélesége, a sok lábon álló gazdaságot kínálja a számunkra. Minél több elemét hasznosítjuk a természetnek, annál változatosabb a termszkszerkezetünk, annál több elem megőrzésében vagyunk érdekeltek. A rendszerek sokfunkciós használata egyaránt növeli gazdaságunk stabilitását, a sokféle haszonvétel lehetőségén keresztül a helyi társadalom fejlődését, s lehetővé teszi a természetes sokféleség fenntartását is.

6. A körfolyamatokban történő rendezettség

Gazdaságunk szerveződésében követni kell a természet kínálta lehetőségeket, hogy az emberi gazdaság szerkezete és elvei ne konfrontálódjanak a környezeti rendszerek szerkezetével, működési elvével. A természet biogeokémiai ciklusainak működése választ adhat a humán gazdaság hulladéktermelő, energiapazarló megoldásaira.

5. A környezetminőség biztosítása

A környezet minőségének biztosításához két alapvető szempontot kell figyelembe venni, a környezet állapotát és a természeti erőforrások gazdagságát.

Az emberiség számára a környezet anyagi és nem anyagi szolgáltatásokat nyújt. Az anyagi szolgáltatások a természeti erőforrásokon keresztül biztosítottak, míg a nem anyagi szolgáltatásokat a környezet minősége (környezetállapot) jelenti. Ez a két dolog azonban elválaszthatatlan egymástól, hiszen, ha a környezet állapota romlik, akkor kétségesse válik a megújuló erőforrások megújíthatósága, a természeti rendszerek normális működőképességének érvényesülése.

Fontos szem előtt tartani, hogy az élet, az evolúció lehetőségét a szerves és szervetlen világ harmonikus egymásra hatása

hordozza, s az együttműködés akadályozása egyaránt rontja a biológiai erőforrások megújulását, s azok képességét a környezet minőségének fenntartásában.

Ez az összefüggés világít rá arra, hogy miért nem felelnek meg azok az intézkedések, amelyek a környezetminőségnek csak az egyik vagy másik oldalát veszik figyelembe.

Az ilyen megközelítések mindig átterheléseket hoznak létre a két oldal között, legtöbbször nem mutatnak a megoldás irányába, vagy tovább rontják a helyzetet.

Átterhelések, azaz mi köze a szennyvízcsatornázásnak és szennyvíztisztításnak a fenntarthatósághoz?

A szennyvízcsatornázás egy bizonyos területről elvezeti a szennyvizet, és biztosítja azon a területen a talajterhelés csökkenését. Ám az itt összegyűjtött szennyezőanyag más helyre kerül, és ott okoz környezetterhelést, pl. a tisztítás után keletkező szennyvíziszap okoz környezeti problémákat. Az építési munkák, a létesítéshez szükséges építőanyagok gyártása, azok nyersanyagainak kitermelése, a mindezekkel járó környezeti kibocsátások és energiafelhasználások, sok-sok környezeti terhelést jelentenek az erőforrásokra és a környezet állapotára.

Összességében, a választott technológiának megfelelően, kétszer-háromszor több probléma jön létre az eredetihez képest. Természetesen a megoldás jelentős működési terhelésekkel is jár, továbbá díjfizetésre kényszeríti a felhasználót is, azaz növeli a szociális terheket. Mindez azoknak jó csupán, akik gazdasági hasznait élvezik - kevesen, sokak pénzéből.

A környezetminőség és fenntarthatóság szabályozási kérdései

A társadalom fenntarthatóságának meghatározó kérdése a közgazdasági gondolkodás és szabályozás. A jelenlegi problémák nagyrészt a környezet minőségi szempontjainak közgazdasági elhanyagolásában gyökereznek.

Amennyiben a környezet minőségét a két oldal, anyagi (erőforrások) és nem anyagi (környezet állapot) együttesen jelenti, úgy a szabályozásnak ennek megfelelően differenciálnak kell lenni.

A környezet megfelelő állapotát jogi szabályozással kell biztosítani, az erőforrások fenntartható használatát pedig közgazdasági, piaci eszközökkel.

A szabályozás nem épülhet a negatív externáliák (egy-egy tevékenység olyan külső környezeti költsége, amelyet a társadalom fizet meg) internalizálására (a költségek elismertetése az árakban), mert ez a környezet minősége ellen ható folyamatokat fenntartja (ez a mai gyakorlat). A negatív hatásokat nem megfizettetni, hanem fokozatosan megtiltani kell.

Az erőforrások fenntartható használata olyan közgazdasági és piaci eszközöket igényel, amelyek figyelembe veszik a természeti erőforrások értékét. A szabályozásnak az anyag és energia intenzív termékek és szolgáltatások helyett az anyag- és energiaszegény elképzeléseket kell előtérbe helyeznie. A szabályozás eszköze a fogyasztási adó ilyen szempontú megfontolása lehet.

A szabályozási rendszer környezeti oldala a fenntarthatóság érdekében kibővül a szociális szempontokkal is, amely az élő munkát, főleg a szellemi hozzáadott értéket támogatná.

Mindenesetre társadalmi párbeszédet kellene kezdeni arról, hogy egy gyökeres adóreform, amely alapján átalakítja termelési és fogyasztási szokásainkat, mennyire találna támogatókat a társadalomban. Fontos lenne, hogy az emberek világosan átlássák, hogy a társadalmi igazságtalanságok egyik lényeges oka, hogy a természeti erőforrások értékének elhanyagolása az értéképzésben igazságtalan folyamatokat gerjeszt a különböző tevékenységeket végző társadalmi csoportok között.

A mezőgazdaság hátrányos helyzete más termelői ágazatokkal szemben abban gyökerezik, hogy a gazdálkodónak meg kell fizetnie az erőforrások (talaj, biológiai erőforrások) értékét, azáltal, hogy azok megújulásáról gondoskodnia kell. Ezzel szemben a nem megújuló forrásokkal gazdálkodók nem fizetnek a jövő generációknak az általuk használt erőforrás megőrzéséért, vagy helyettesítésért.

Miért van előnyösebb helyzetben a gépi munka az élő munkánál?

Mert a gépi munka külső negatív hatásait nem a közvetlen használó, hanem a társadalom egésze, a jövő generációk fizetik meg. Ha a felhasználó fizetne ezért, a gépi és élő munka összevethető lenne, az élő munka megbecsülést kapna az újraelosztásban.

IV. A világ fenntarthatósága, avagy mivel mérjük a fenntarthatóságot?

Jelenleg az egyik legnagyobb probléma, hogy a próbálkozások ellenére sem rendelkezünk megfelelő mérőszámokkal a fenntarthatóság indukálására. Az eddigi próbálkozások többnyire az egyes területekhez - gazdaság, környezet, társadalom - kapcsolható mutatókat csoportosítja területenként vagy megpróbál átfogó mutatókat találni.

Az egyes partikuláris mutatók problémája, hogy nem integráltak, s nem tudható, hogy milyen viszonyban vannak a fenntarthatósággal. Pl. az egészségügyi kiadások a GDP %-ában egyaránt mutathatnak egy egészséges népességre, s ennek politikai fontosságára, míg mutathatnak a rossz egészségi állapotra is. A szám azt is elrejt, hogy mekkora hányadát fordítják a kiadásnak prevencióra.

Az átfogó indikátorok közül ma még egy sem képes integrálni a környezet-társadalom-gazdaság szegmenseit. A gazdasági fejlettség mérése nem mutat sem a társadalom, sem a környezet állapotára, sőt a gazdasági növekedés eredményeként könnyvel el a negatív társadalmi és környezeti hatások költségeit is.

Minden egyes ember és társadalom elfoglal bizonyos teret bolygónk felszínéből azáltal, hogy itt termeljük meg életünk kielégítéséhez szükséges javainkat, és itt dolgoztatjuk fel a

természettel azokat a hulladékokat, amelyeket kibocsátunk. Ennek a térnek a nagyságát méri az ökológiai lábnyom. Mivel minden egyes embernek és társadalomnak más és más fogyasztási szokásai vannak, ezért az ökológiai lábnyom nagysága utal jelenlegi életstílusunkra is.

Az ökológiai lábnyom, tehát a különböző erőforrásokhoz köthető területekből tevődik össze, feltételezve, hogy minden elvett erőforrás kifejezhető területben. Az energia földterület, az a terület, amely ahhoz szükséges, hogy elnyelje azt a CO₂-t, amelyet a fosszilis energiahordozók elégetéséből juttatunk a légterbe. De átszámíthatjuk az

elhasznált energiát úgy is területre, ha megvizsgáljuk, hogy ugyanannyi energiát milyen helyettesítési módszerrel tudnánk megtermelni. A láblenyomat következő komponense az a tér, amelyet ténylegesen felhasználunk településként, beton, házak, utak, infrastruktúra, stb. formájában. Nyilvánvalóan kifejezhetjük az élelmiszereink előállításához szükséges területnagyságot és azt a területet is, amely ahhoz szükséges, hogy fával lássuk el magunkat.

Ahogyan a GDP egyoldalúan mutatja a gazdaság növekedését, az ökológiai lábnyom módszer egyoldalúan mutatja az emberiség környezeti hatását, területegységben kifejezve.

A mutatók tökéletlensége ellenére is érdekes jelzéseket kapunk a fenntarthatóságra vonatkozóan. A táblázatokból úgy tűnik, hogy a magas GDP együtt jár a magas ökológiai deficittel, szinte egyenes arányban növekszik a gazdasági növekedéssel.

Sajnálatos, hogy Közép - Kelet-Európa országaiban az alacsony gazdasági fejlettség relatíve nagyobb ökológiai deficittel párosul. Ennek oka az alacsony hatékonyság az erőforrások felhasználásában. Ugyanakkor az alacsonyabb deficit még mindig előnyöket jelenthetne abban az esetben, ha a társadalmak a fenntarthatóságot választanák. Rövidtávon az prognosztizálható, hogy a hatékonyság növelése mellett fog a gazdaság növekedni, s megközelíti a jelenlegi nyugati arányokat.

Magyarországon az ökológiai deficit javításának jelentős tartaléka van, amennyiben csökkenne a mezőgazdasági felhasználású terület, illetve nőne az alternatív energiaforrások hasznosítása.

GDP 1999-ben (USD)	Ökológiai láblenyomat (egység)	Ökológiai kapacitás (egység)	Ökológiai deficit (egység)	
10 870	5,01	3,07	- 1,94	Magyarország
	2,85	2,18		Világ
	7,22	3,42	- 3,80	OECD
22 270	6,28	2,93	- 3,35	EU
33 381	11,77	6,13	- 5,64	USA
	4,89	3,14	- 1,75	KKE
	1,33	1,73	+0,40	Afrika

V. Fenntarthatóságról Magyarországon

A társadalom folyamatos „üzem”, a rendszerváltozás sem képes leváltani a társadalmat, az egyes emberek értéke, szemlélete csak lassan változik. Magyarország fenntarthatósága deficiteket és előnyöket örökölt a múltból. A nehézipar dominanciájára épülő gazdaságnak nem voltak helyi erőforrás alapjai, környezet- és kultúra idegen volt, hiányoztak a környezeti és társadalmi megfontolásai, sőt a monolit struktúra a gazdaságot is sebezhetővé tette. Sajnálatos módon a társadalom strukturálódása is követte a gazdaságfejlesztés elképzeléseit, a nehézipar fejlesztése területileg koncentrált infrastruktúra- és településfejlesztést okozott, miközben a vidék marginalizálódott. Sajátos azonban, hogy ez az elmaradott vidék tudta megőrizni az ország még mindig kedvező táji, biológiai, kulturális sokféleségét. Ezt rontotta a mezőgazdaság intenzív volta, amely mérsékeltebben ugyan, mint néhány fejlett országban, de mégis jelentősen terhelte a környezetet, és főleg rontotta az ország térszerkezetét.

Jelentős volt a demokratikus jogok hiánya, viszont a társadalmi elosztás módja nem teremtett olyan feszültségeket, mint ma. Probléma volt azonban, hogy ez a relatív igazságosság elnyomta az egyes emberek kibontakozási lehetőségét, illetve a rendszer jelentős külső adósságokat halmozott fel.

A rendszerváltoztatást gazdasági és társadalmi szempontból sokként élte meg a társadalom, míg környezeti szempontból átmenetileg fellélegzett. Csökkent a termelés, a fogyasztás és ezzel párhuzamosan a környezet terhelése is.

A társadalom és a gazdaság átstrukturálódása azonban hamarosan átrendezte a korábbi környezeti terhelések mintázatát, mind földrajzilag, mind azok fajtáit tekintve. Kirajzolódott a hatékonyság (főleg energia) és az ipari termelési folyamatok tisztább megvalósításának igénye, amely elengedhetetlen feltétele lett a gazdaság versenyképességének. A megindult növekedés, mind az ipari termelés, a szolgáltatások iránti igény és a fogyasztás tekintetében új problémákat vetett fel. A tőkekihelyezésre alapozott gazdasági növekedés megkövetelte a globális gazdaságba való bekapcsolódást, amely erősen növelte a közlekedés és a szállítás iránti igényeket. Ez együtt járt

az infrastruktúrafejlesztés szükségességével, amely minden tekintetben konfrontálódik a környezeti szempontokkal.

A folyamat kapcsán kérdésessé válik a települések élhetősége a közlekedés és életminőség vonatkozásában, de kérdésessé válik az ország kedvező ökológiai hálózatának fennmaradása is. A társadalom néhány csoportjának gazdagodása, a magasabb létminőség iránti igény, a depressziós térségekből a fejlődő területekre történő bevándorlás, a nagyvárosi lét előnyei és hátrányai egyaránt hozzájárulnak a nagyvárosok agglomerációs területének bővüléséhez, ezáltal a közlekedés fokozódó gondjaihoz, az infrastruktúraellátás igényének növekedéséhez, illetve zöldterületeink fogyásához. Ez utóbbi különösen kritikussá válik, hiszen a területfelhasználási igények nőtön-nőnek, egyrészt a zöldmezős beruházások (telephelyek, ipari parkok) az agglomerációs terjeszkedés és a rekonstrukciós célú igények növekedése miatt.

A mezőgazdaság átstrukturálódása is újabb gondokat vet fel, de a hátrányok mellett az előnyök vagy azok lehetősége sem elhanyagolható. Hátrálynak tekinthető a monokultúrás szerkezet, a szántóföldi művelési ág túlsúlyának fenntartása, a talajerő utánpótlás elhanyagolása a termelési költségek csökkentése érdekében, az állattartás háttérbe szorulása a gyepterületek fenntartásának viszonylatában. Az erdőgazdálkodás területén a privatizáció, a tőkeszegénység, az állami támogatások ökológiai preferenciáinak hiánya, illetve a szakmai hozzáértés hiánya miatt magában hordozza az amúgy is kedvezőtlen fafaj- és erdőszerkezet romlását.

A fenntarthatóság társadalmi vetületének elemzése is számos problémát vet fel, amely egyaránt gyökerezik a privatizációban, a tőkekihelyezésben, illetve a fejlődési lehetőségek aránytalanságában. A társadalom polarizációja már a privatizációval megkezdődött, noha annak nem ez volt a célja. A föld alacsonyán tartott értéke a spekulációs célú földszerzésnek kedvezett, a korábban pedig állami tulajdonban lévő vállalatok privatizációjához főleg a tőkeerős, vagy ügyeskedő rétegek juthattak hozzá. Ehhez a típusú tőkefelhalmozáshoz csak nagyon keveseknek volt hozzáférése, a társadalom javának tőke hiányában meg kellett elégedni a növekvő bér munka lehetőségekkel.

Bár a külső tőkére alapozott fejlődés kétségtelen gyors gazdasági növekedést eredményezett, egyaránt növelve a munkalehetőségeket és a költségvetés bevételeit, ám a társadalom fenntarthatóságát a magas függőségi viszony miatt, hosszútávon kockára tette. A gazdaság szerkezeti és területi dualitása is kedvezőtlen társadalmi jelenségeket eredményezett. A tőkeerős multinacionális, globális vállalatok megtelepedésének a költségeit a társadalom fizeti meg, egyrészt amikor adójából fedezi az infrastrukturális fejlesztések költségeit, másodszor amikor mindennek negatív külső környezeti hatásait is megfizeti. Mindemellett a hazai kistermelők, szolgáltatók reménytelen versenyhelyzetbe kerültek, termelésük, szolgáltatásuk fölöslegessé vált a globalizálódó piacon. Ezzel megszakad a nagyvárosok és vidéki környezetük közötti, már korábban sem egészséges, de legalább kölcsönös kapcsolat. A vidék csak vásárló ereje miatt, mint piac érdekes a szolgáltatók számára, termékei és szolgáltatásai azonban kiszorulnak a városi piacról. Ezzel szükségtelenné válik a vidék tevékenysége, tovább marginalizálódik a vidékfejlesztési programok, a támogatások ellenére. Ez fokozza a társadalom területi polarizációját, s nem utolsósorban a vidék népességének kontraszelekciójához vezet, lévén a fejlődéshez tehetetlen családokat hagyja a vidéken. Nem kecsegtet a fenntarthatóság elérésével a gazdaság dualitásának az oldása sem, a magyar kis- és középvállalatok beszállítóként való integrálása tovább fokozza a sebezhetőséget, amely a tőke elvándorlásának lehetőségéből fakad.

A másik probléma a tőkeallokációval kapcsolatban az erőforrások korlátozott rendelkezésre állásában rejlik. A helyi lakosság nem képes saját erőforrásaival rendelkezni, hiszen nincs tőkéje. Ennek hiányában bér munkás lesz, s bár erre az időre életminősége kétségkívül javul, nem válik tőketulajdonossá, nem tesz szert fejlesztési forrásokra, de ha tenne is, nem tudná kihasználni, hiszen a potenciálokat már más használja, vagy kihasználta.

Nagy baj az is, hogy a tőkebefektetőnek nincs identitása a helyi értékekhez, tájhoz, környezethez, kultúrához, emberekhez. A hivatalosok, a befektetni vágyók ostoba akadékoskodókat látnak néhány helyi ember ellenállásában, amikor értékeikre hivatkozva nem szeretnék látni egyik vagy másik fejlesztést – „Milyen

ostobák, maguknak akarnak rosszat”. Sajnos azonban az identitás hiánya visszatükröződik a környezettel való bánásmódban, hiszen az számára nem több mint egy erőforrás, amellyel magánhasznát gyarapíthatja.

Az európai integráció stratégiája lehetőségeket és kétségeket vet fel a fenntarthatóság szempontjából. A lehetőségek a fenntarthatóság irányába való európai törekvésben rejlenek, a kétségek ennek kivitelezhetőségében.

Az európai ökológiai deficit leküzdése túl nagy áldozatokat követelne a jóléti, fogyasztói szemléletű európai társadalomtól, másrészt Európa gazdasági versenyképességének fenntartása sem képzelhető el anélkül, hogy az egész világ ne haladjon a fenntarthatóság irányába. Sajnos jelenleg ennek az ellenkezője történik. A szűkebb, hazai aggodalmakat növeli, hogy a magyar versenyképesség az erőforrások (munkaerő és természeti erőforrások) jelenlegi olcsóságban rejlik, nem a tőkeerősségben, vagy a magas hozzáadott értékben. Itt hamarosan kettős szorításba kerülünk, illetve vagyunk. Az egyik az EU integrációból vezethető le, amelynek bekövetkezte után nem tarthatjuk ennyire alacsonyan a béreket. De mint tudjuk ez az egyik vonzereje a külföldi jelenlétnek. A harapófogó másik szára a versenyképesség javítása, ahol a költségek csökkentésével kell állni a versenyt, ráadásul az egész világgal szemben, pl. a feltörekvő piacokkal szemben is. Ez nem engedné meg a bérköltségek növelését, hiszen mindenütt azt látjuk, hogy abból inkább faragni szeretne a menedzsment, hogy eleget tegyen a tulajdonosok hatékonysági elvárásainak.

Könnyen belátható, hogy az integráció ennek a struktúrának a sürgős megváltoztatását igényli, ha nem akarjuk kiszolgáltatni a magyar társadalmat egy reménytelen versenynek.

VI. Elkötelezettség a fenntarthatóság felé

Összességében megállapítható, hogy a jelen „fejlődési” tendenciák távolodó irányba esnek a fenntartható társadalmak megvalósításától. A fogyasztás növelése a gazdasági növekedés eszköze, ahol a környezeti és közösségi megfontolások nem egyenrangúak a piac fontosságával.

Rió után tíz évvel még elemibb, még sürgetőbb figyelmeztetésre van szükség, komoly elszántságra és cselekvésre. A fenntartható fejlődés valóban egy új paradigma, szükséglet, amelynek nincs alternatívája az emberiség számára.

A fenntarthatóság nem tudható le csupán környezetünk jobbításával, a technológiai fejlődés felgyorsításával, a gazdaság végtelen növekedésével, vagy bármilyen partikuláris eszközzel. A fenntarthatóság a környezet és a társadalom minden kérdését együttesen szemlélő és megfontoló tudatos társadalmat követel. Nemcsak tudatos döntéshozókra, társadalmi csoportokra, de minden egyes ember változására, tudatosságára, együttműködésére is szükség van.

VII. Javaslatok a fenntartható fejlődés megvalósulásának elősegítésére

elfogadva a környezet- és természetvédő szervezetek XII. országos találkozásán, Szarvason

A fenntarthatóság eléréséhez paradigmaváltásra, az élet minden területét átható változtatásokra van szükség. Ezért felhívjuk a figyelmét minden hazai és nemzetközi politikát befolyásoló erőnek, hogy politikájukban és cselekedeteikben a fenntarthatóság elérésére törekedjenek, a következő megfontolások által:

- Az oktatásban, a politikai és közgondolkodásban fel kell ismerni azt az alapvető ténytet, hogy az ember a természet része, múltja, jelene és jövője szempontjából meghatározó a környezet minősége, az erőforrások bősége, s mindezek megőrzésének érdekében harmonikus illeszkedése környezetéhez.
- Helyre kell állítani a társadalmi jólét elsőbbségét a gazdasági növekedéssel szemben. Az emberi fejlődés célja a folytonos szociális jobblét megvalósítása, amelyben a gazdaság eszköz, a környezet pedig feltétel.
- A fenntarthatóságra szocializálásban lényegesen nagyobb figyelmet kell szentelnünk azoknak az erkölcsi, etikai normáknak, amelyek meghatározzák az egyes emberek, egyes társadalmak és környezetük között fennálló viszonyrendszert. Az új etika nem képzelhető el az egyes emberek értékrendjének megváltozása nélkül. Az egész társadalom feladata, hogy ezt az új rendet felállítsa, s hogy az egyes emberek szintjéig nyúljon a megoldás érdekében.
- Az erőforrásokhoz való igazságos hozzáférés lehetősége teremtheti meg a legtöbb ember boldogulását, alkotó szellemi vagy fizikai kibontakozását. A megosztás készségének kialakítása a személyes boldogság és biztonság, megelégedettség feltétele is.
- A különböző társadalmi csoportok megkülönböztetése sürgős feloldást igényel. A megoldás egyik módja, ha ezeket a társadalmi csoportokat nem rekesztjük ki a társadalom

ügyeinek intézéséből, csak azért mert etnikailag másak, nők, öregek, fiatalok, vagy, mert másként vélekednek

- Az iskolarendszer és oktatás gyökeres reformjára van szükség, az analitikus, tantárgyi szemléletet a rendszerszemléletű látásmódnak és az ennek megfelelő tantárgyi integrációnak kell felváltania.
- Szektorok felett átívelő intézményrendszert kell létrehozni, az integráltságot a jogi és közgazdasági szabályozórendszerben is meg kell testesíteni.
- Ki kell alakítani, és széles körben alkalmazni kell a fejlődés nyomon követésére alkalmas fenntarthatósági mutatókat.
- A globálizációs, centralizációs törekvésekkel szemben elsőbbséget kell adni a helyi közösségek kibontakozásának, a szubszidiaritás gyakorlásán keresztül biztosítani kell ezek önmeghatározási lehetőségét. Sürgősen létre kell hozni a jövő nemzedékek szószólójának intézményét.
- A megfelelő környezetminőség biztosítása érdekében olyan jogi szabályozó rendszert kell létrehozni, amely tiltja, és hosszútávon felszámolja, azokat a tevékenységeket, amelyek negatív externális hatása a környezet irreverzibilis károsodásához vezet, illetve olyan gazdasági szabályozókat kell bevezetni, amelyek a természeti erőforrások értékének elismerésén alapulnak.
- A fogyasztói és termelői mintázatokat egy rendszerben kell kezelni, s messze nem elegendő csak a termelés technológiai oldalaira koncentrálni. A fogyasztói mintázatok átalakításának iránya az anyag- és energia-intenzív termékek és szolgáltatásoktól, az anyag- és energiaszegényen keresztül, a tudás és kultúra fogyasztásának irányába mutat.
- A helyi erőforrások hasznosítása kulcskérdés a fenntartható erőforrás-gazdálkodás szempontjából. A helyi gazdálkodás a közösség és környezete viszonyrendszerében valósul meg, szervesen illeszkedik a közösség életéhez, lehetővé teszi a szerves kultúra folyamatosságát, a közösség együttműködését, a helyi környezeti értékek megbecsülését.
- A környezeti rendszereket azok átalakítása helyett, adottságaiknak megfelelően kell hasznosítani, oly módon, hogy az ne változtassa meg a környezet ökológiai jellemzőit.

A fenntarthatóság elérése nem azt diktálja, hogy óriási pénzeket áldozzunk a jelenleg és korábban elkövetett bűneink orvoslására, hanem, hogy ne bűnözzünk tovább. Ahhoz, hogy meglévő problémáinkat felszámoljuk, előbb meg kell előznünk az újabbak létrejöttét. A megoldás nem technikai jellegű, hanem emberi és környezeti viszonyrendszerünk átértékelését, új etikát, szemléletet, megközelítéseket követel. A paradigmaváltás és a cselekvés már nem halasztható tovább, nem lehet újabb tíz évig tétlenkedni, fokozott ütemben rombolni társadalmi és természeti értékeinket!